

УДК 378:784.9

ДО ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ВОКАЛЬНОГО ТВОРУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ (У КОНТЕКСТІ ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА)

Ткаченко М.О., к. пед. н.,
доцент кафедри вокальної культури і сценічної майстерності вчителя
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті йдеться про одну з основних проблем виконавської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва – втілення художнього образу твору. Розглянуто феномен художнього образу згідно з філософськими, мистецтвознавчими, театральними та педагогічними положеннями. Відзначено, що достатньо важливим у процесі роботи над утіленням художнього образу вокального твору є володіння майбутніми вчителями-співаками засобами сценічної виразності. Виокремлено та розглянуто такі засоби, як пластико-мімічна виразність, костюм, грим та зачіска.

Ключові слова: *художній образ, засоби сценічної виразності, вокальний твір, учитель музичного мистецтва, виконавська підготовка.*

В статті йде про одну з основопологаючих проблем исполнительской подготовки будущего учителя музыкального искусства – воплощения художественного образа произведения. Рассмотрен феномен художественного образа согласно философских, искусствоведческих, театральных и педагогических положений. Отмечено, что достаточно важным в процессе работы над воплощением художественного образа вокального произведения есть обладание будущими учителями-певцами средствами сценической выразительности. Выделены и детально рассмотрены такие средства, как пластико-мимическая выразительность, костюм, грим и прическа.

Ключевые слова: *художественный образ, средства сценической выразительности, вокальное произведение, учитель музыкального искусства, исполнительская подготовка.*

Tkachenko M.O. TO THE PROBLEM OF THE EMBODIMENT OF THE ARTISTIC IMAGE VOCAL PIECES BY MEANS OF STAGE EXPRESSIVENESS (IN THE CONTEXT OF PERFORMANCE TRAINING FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART)

The article deals with the fundamental problem of executive training future teachers of music – the embodiment of the artistic image of the work. The phenomenon of image is examined in obedience to philosophical, artistic, theatrical and pedagogical positions. It is noted that quite important in the process of implementation of the artistic image of the vocal work is ownership of future teachers, singers stage means of expression. More deals tools such as plastics, mimic expression, costume, make-up and hairstyle.

Key words: *artistic image, means of stage expression, vocal work, music teacher, performing training.*

Постановка проблеми. Сучасні освітні процеси поступового перетворення України у відкрите соціокультурне суспільство передбачають модернізацію системи вітчизняної професійної педагогічної підготовки майбутніх фахівців, наближених до європейських та світових стандартів. Це потребує не тільки теоретичного осмислення, а і практичного оновлення змісту національної професійної підготовки вчителя. Не стоїть осторонь у цьому процесі і мистецька освіта, спрямована на розвиток у майбутнього фахівця спеціальних умінь та навичок взаємодії з художніми цінностями у процесі активної виконавської діяльності, сприяє його духовному творенню засобами музичних образів, здатних проникати у внутрішній світ особистості, залучаючи її до надбань світової культури.

Важливим складником фахового становлення майбутнього вчителя музичного мистецтва є складна і багатофункціональ-

на вокально-виконавська підготовка. Її головним завданням є оволодіння вміннями з найбільшою яскравістю і досконалістю виконавської форми передавати художню сутність твору, створювати багаті, правдиві образи, які б найповніше відповідали задумам автора. Тож поряд із вміннями художнього та технічно досконалого відтворення художніх образів вокальної музики майбутній фахівець має володіти сценічною культурою, що охоплює комплекс естетичних вимірів поведінки та засобів виразності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове розв'язання проблеми сутності поняття «художній образ» було темою багатьох наукових досліджень. Про це свідчать філософські положення теорії пізнання, які оперують поняттям «образ» у широкому гносеологічному трактуванні (Аристотель, Платон, Г. Гегель, Г. Лессінг, Д. Дідро, О. Потебня, М. Бахтін, Л. Коган, О. Лосев), естетичній теорії (А. Бергсон,

В. Бичков, Ю. Борєв, Л. Гінзбург, В. Мовчан, Д. Лукач), вивченні сутності образу як продукту художнього мислення (Л. Виготський, Л. Дис, І. Гальперін, Б. Мейлах, О. Лук, Б. Неменський), теорії проблеми побудови художнього образу (А. Андрєєв, Г. Ермаш, В. Блудова, С. Раппопорт, Н. Рождественська).

Художній образ як категорію театральної культури розглянуто у працях вітчизняних і зарубіжних науковців В. Асмуса, Г. Бояджиєва, О. Бузова, І. Виноградова, П. Ершова, Ю. Кренке, Д. Попова, С. Бейлі, П. Паві, Е. Суріо, В. Проппа тощо. Сучасними дослідниками пропонується введення нового напрямку в мистецтвознавстві, названого «театральна ейдологія» (від грецьк. *eidos* – образ) – наука, що досліджує закономірності створення і втілення сценічного образу, враховує об'єктивні і констатує суб'єктивні детермінанти образності.

У галузі педагогіки феномен художнього образу став предметом наукових досліджень В. Абрамяна, І. Зязюна, Г. Падалки, О. Ребрової, С. Соломахи та ін. Питання підготовки фахівців до втілення художнього образу в контексті театрального мистецтва з'ясовувалося у наукових доробках Т. Борисової, А. Ершової, В. Ільева, В. Левіна, Л. Лимаренко, Л. Масол, Т. Пені, О. Наконечної та ін. Концептуальні положення про необхідність роботи над художнім образом у процесі вокальної підготовки містять педагогічні праці С. Гмиріної, О. Довгань, Н. Дрожжиної, О. Єрошенко, Н. Гребенюк, Д. Бабіч, О. Катрич, О. Оганезової-Григоренко, О. Прядко О. Старовойтової та ін.

Попри значущість кола розглянутих питань щодо розуміння сутності художнього образу, нескінченності його художнього смислу, діалектики розвитку та способів його втілення в межах різних видів мистецтва, зокрема музичного, проблема підготовки студентів до роботи над втіленням художнього образу вокального твору засобами сценічної виразності поки що не дістала належного наукового висвітлення.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні засобів сценічної виразності, що впливають на успішне втілення майбутнім учителем музичного мистецтва художнього образу вокального твору в контексті його виконавської підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на філософські, естетичні, психологічні та музикознавчі дослідження, центром, що визначає пізнавально-творчу природу музичного мистецтва, є художній образ. Саме він вважається

одним із найбільш складних понять для визначення, оскільки позбавлений предметності, будь-якої наочної конкретності, втілюючи переважно емоційну інформацію та виражаючи естетичні переживання, настрої і почуття. На думку вчених, художній образ виникає в музичному творі на основі творчої переробки (композитором, виконавцем) об'єктивної дійсності відповідно до логіки художнього пізнання світу. Музикознавцями та психологами доведено, що художній образ музичного твору, який розгортається у часі, важко передати словами, але його можна емоційно відчувати через динамічний характер звукового потоку, завдяки пульсації ритму, гармонії тощо [1]. Автори наголошують, що саме завдяки емоційному змісту художніх образів музика найбільш повно відтворює дійсність.

Феномен художнього образу є також предметом досліджень науковців-педагогів. Так, у педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «художній образ» тлумачиться як «конкретно-чуттєве втілення певної мети художнього задуму; специфічна форма відображення дійсності в мистецтві, основний продукт художньої творчості, який характеризується особливою здатністю естетичного впливу на людину» [2, с. 326].

Виконання вокальних творів також вважається художньо-творчим процесом, який вимагає від виконавця, зокрема майбутнього вчителя музичного мистецтва, не лише виконавської майстерності, але й достовірного втілення задуму композитора, тобто створення художнього образу. Так, кожний музичний твір потребує від учителя-співака пошуку особливих виражальних засобів, які відповідатимуть емоційно значущому змісту твору, що виконується.

Спираючись на наукові доробки педагогів-вокалістів П. Голубєва, О. Довгань, Л. Дмітрієва, Н. Дрожжиної, О. Єрошенко, Н. Гребенюк, Д. Бабіч, О. Катрич, О. Оганезової-Григоренко, О. Прядко та ін., у яких порушено окремі питання реалізації творчого потенціалу й розкриття різносторонніх здібностей студентів-співаків у навчально-виховному та вокально-сценічному процесі, можна стверджувати, що створення художнього образу вокального твору досягається виконавцем насамперед голосовими засобами: тембровим забарвленням, динамічними нюансами, інтонаційними відтінками, вимовою, які передають різноманітні емоційні стани та настрої [3]. Так, на думку П. Голубєва, творче прагнення виконавця виразити співацьким звуком різноманітність інтонацій музичного твору надає голосу відповідного загального тембрового забарвлення і сприяє ви-

найденню необхідних технічно-вокальних прийомів виконання [4, с. 41]. Тобто власне внутрішня емоційна настроєність вокаліста, викликана характером і настроєм музичного твору, психологічно зумовлює вибір відповідних прийомів вокальної техніки та допомагає досягти музично-художньої виразності. Проте вчитель не повинен обмежуватися одним виражальним засобом – звуковим, а має поєднувати звук з активним включенням акторського «Я», а також ефективним використанням засобів сценічної виразності – міміки, жестів, зовнішнього оформлення образу (грим, костюм, зачіска).

У словниковій літературі поняття «виразність», «виразний» тлумачаться як «властивість, що зовнішніми ознаками передає внутрішні якості, почуття, переживання (про обличчя, очі і т. ін.)», «чіткий, розбірливий, легко зрозумілий» [5, с. 357].

Розглянемо детальніше засоби сценічної виразності, що сприятимуть більш ефективному втіленню майбутнім учителем музичного мистецтва художнього образу вокального твору: володіння пластико-мімічною виразністю (міміка, жести), ефектним зовнішнім виглядом (костюм, грим, зачіска).

Проблема створення сценічного образу хвилювала багатьох педагогів, музикантів-виконавців та акторів. Аналіз робіт, присвячених проблемам вокального виконавства (Н. Гребенюк, Н. Дрожжина, М. Картавцев, М. Гордійчук), вокально-методичних праць (І. Богданов, О. Мишуга, О. Муравйова, М. Микиша, П. Голубев, О. Благовидова, Д. Євтушенко), історії вокального виконавства (В. Антонюк, О. Єрошенко, Т. Сидоренко, О. Стахевич, Т. Мадишева), епістолярної спадщини видатних співаків XIX – XX ст. (Ф. Шаляпін, І. Алчевський, Д. Лаурі-Вольпі, Ф. Литвин, Б. Гмиря, Є. Нестеренко), засвідчує, що автори акцентують увагу на тілесній виразності виконавця, яка обов'язково постає основою пластичного образу співака, якщо буде драматургічно або асоціативно пов'язана з вокальним твором [6]. На думку дослідників, образний пластичний мотив залежно від його стилістичного тлумачення стає засобом втілення характеру образу-персонажа, від імені якого виконується музичний твір [7].

Слід зазначити, що пластико-мімічна виразність передусім передбачає володіння майбутнім учителем музичного мистецтва власними мімікою, пантомімікою, жестами. Міміка (від грецьк. *mimikos* – наслідуваний) – рух м'язів обличчя виконавця відповідно до його почуттів чи

настрою; мистецтво виражати думки й почуття, створювати образи за допомогою рухів обличчя. Пантоміміка (від грецьк. *pantomimikos*) – мистецтво створювати образи за допомогою міміки, жестів, пластики тіла. Жести (від франц. *geste* – діяння) – рух тіла, особливо рух рукою, який супроводжує виконання для посилення його виразності.

Отже, пластико-мімічна виразність учителя-виконавця як засіб втілення художнього образу вокального твору сприяє створенню певного стану, здатного виразити ідею твору, його емоційно-змістовну структуру. Завданням учителя-співака стає створення художнього образу твору за допомогою пластичної лексики в єдності з вокально-виконавською майстерністю.

Одним із засобів сценічної виразності також вважається сценічний костюм (від італ. *costume*) – одяг, взуття, головні убори, прикраси та інші предмети, що використовуються виконавцем для характеристики створюваного ним сценічного образу. Досліджуючи питання художньої образності, антропологи М. Бахтін, А. Лосєв, Ю. Лотман, а також представники семіотики культури Ж. Бодрійяр, Р. Барт, Ж. Дельоз, Г. Крейдлін та ін. акцентують увагу на специфіці художнього образу костюма. На їх думку, вона визначається тим, що художній образ продукту невід'ємний від реального образу споживача, людини, яка презентує певний образ [8]. Слід відзначити, що костюм підкреслює, забарвлює художній образ вокального твору, презентує характер персонажа, його звички, здібності, історію, професію, здоров'я, вік, емоційність, статеві якості, розумові здібності, духовність і красу внутрішнього світу. Сценічний костюм допомагає виконавцю уявити зовнішній вигляд персонажа, розкрити внутрішній світ сценічного героя, визначає історичну, соціально-економічну та національну характеристику середовища, у якому відбувається дія, створює зоровий образ вокального твору.

Необхідним доповненням до костюма є грим і зачіска. Так, термін «грим» (від італ. *grimo* – зморщений; від франц. *grime* – кумедний стариган; від грецьк. – зморшка) тлумачиться як «зміна зовнішності виконавця (переважно обличчя) за допомогою спеціальних фарб (гриму), пластичних та волосяних наліпок, перук, специфічних зачісок» [8; 9]. Завдання гриму полягає в тому, щоб завдяки цілому ряду прийомів допомогти виконавцеві відобразити всі характерні особливості його персонажа і зафіксувати їх.

Висновки. Отже, одним із завдань сучасної мистецької освіти є підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності,

до складу якої входить вокально-виконавська робота, що вимагає як володіння вокально-технічними навичками, так і опанування сценічною майстерністю. Підготовка має бути спрямована на формування в майбутнього вчителя вокально-сценічної компетентності, одним із складників якої є здатність до сценічного перевтілення, вдалого та ефективного застосування засобів сценічної виразності.

Усі вищезазначені засоби сценічної виразності є органічними компонентами вокально-сценічної дії, сприяють розкриттю та зовнішньому доповненню її змісту. Уміле володіння вчителем-виконавцем власною пластико-мімічною виразністю, застосування гриму, сценічного костюма тощо сприяють нерозривному зв'язку музики і змісту вокального твору, можливості ефективного «діалогу» із слухачем і впливу на нього, залученню до творчої взаємодії. Отже, важливо для майбутнього вчителя музичного мистецтва під час роботи над художнім образом вокального твору створити персонажну особистість, визначити сенс існування сценічного героя в контексті твору і виразити це як інтонаціями, так і зовнішніми проявами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Медушевский В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. Медушевский. – М. : Просвещение, 1976. – 252 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Гребенюк Н. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти : [монографія] / Н. Гребенюк. – К. : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 1999. – 269 с.
4. Голубев П. Поради молодим педагогам-вокалістам / П. Голубев. – К. : Музична Україна, 1983. – 62 с.
5. Словник української мови / під ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 2. – 1979. – 660 с.
6. Дрожжина Н. К проблеме сочетания эстрадного вокала с хореографией и пластикой / Н. Дрожжина // Проблемы взаимодействия искусства, педагогики и теории и практики образования : сборник науч. работ. – Вып. 11. – Х., 2003. – С. 107–114.
7. Богданов И. Постановка вокального номера / И. Богданов. – СПб., 2004. – 256 с.
8. Шевнюк О. Історія костюма : [навчальний посібник] / О. Шевнюк. – К. : Знання, 2008. – 375 с.
9. Сыромятникова И. История причёски / И. Сыромятникова. – М. : РИПОЛ-классик, 2005. – 132 с.
10. Сидоренко В. История стилей в искусстве и costume / В. Сидоренко. – Ростов н/Д. : Феникс, 2004. – 480 с.